

PANorama

ODDZIAŁU POLSKIEJ AKADEMII NAUK
W OLSZTYNIE I W BIAŁYMSTOKU

Nr 4 (22) 2022

www.panorama.olsztyn.pan.pl

2 Aktualności

5 Znaczenie zmienności genetycznej populacji drzew leśnych na kształtowanie się zasad ochrony leśnych zasobów genowych z uwzględnieniem ochrony ex situ
Dr inż. Czesław Kozioł

11 Tożsamość poetycka Nadieжды Teffi jako złożony fenomen egzystencjalno-typologiczny
Prof. dr hab. Iwona Anna Ndiaye

15 Majowa wystawa prac Janusza Bieńkowskiego w Galerii SA UWM w Bibliotece Uniwersyteckiej
Maria Bentkowska

Aktualności, PANorama nr 4(22) 2022

Jest nam niezmiernie miło poinformować Państwa, że członek i Wiceprezes naszego Oddziału, prof. dr hab. Marek Konarzewski został wybrany na funkcję Prezesa PAN w kadencji 2023–2026.

Nowy Prezes Akademii jest biologiem. Zajmuje się zagadnieniami z pogranicza ekologii, biologii ewolucyjnej, fizjologii i ewolucji zwierząt. Pracuje na Wydziale Biologii Uniwersytetu w Białymstoku oraz na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego. Jest członkiem korespondentem PAN od 2010 roku z Wydziału II Nauk Biologicznych i Rolniczych. Profesor ukończył Uniwersytet w Białymstoku, w 1990 roku obronił doktorat, a sześć lat później habilitował się. W roku 2004 uzyskał tytuł profesora nauk biologicznych.

Prof. Konarzewski w latach 1991-1993 był stypendystą Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles, gdzie pracował w zespole Jareda Diamonda. Równoległe z pracą badawczą zyskał doświadczenie w dyplomacji, m.in. pełnił funkcję radcy ds. wymiany naukowo-technologicznej w Ambasadzie RP w Waszyngtonie. Interesuje go współpraca łącząca nauki humanistyczne i przyrodnicze, czego dał wyraz m.in. w swojej książce popularnonaukowej *Na początku był głód*. Pasjonuje się też fotografią. Jest m.in. współautorem albumu *Ścieżkami Puszczy Knyszyńskiej*. Zgodnie z ustawą o PAN, prof. Konarzewski zostanie formalnie nowym, trzynastym z kolei prezesem PAN w momencie powołania go na to stanowisko przez Prezesa Rady Ministrów.

30 listopada 2022 roku podczas 23. sesji Zgromadzenia Ogólnego Członków Oddziału PAN w Olsztynie i w Białymstoku z siedzibą w Olsztynie odbyły się również wybory do władz Oddziału. Prezesem został ponownie prof. Andrzej Ciereszko, czł. koresp. PAN, Wiceprezesami prof. Jan Jankowski, czł. koresp. PAN i prof. Adam Zięcik, czł. rzecz. PAN. Członkami Prezydium na kadencję 2023-2026 są: prof. Włodzimierz Bednarski, czł. koresp. PAN, prof. Andrzej Ciereszko, czł. koresp. PAN, prof. Jan Jankowski, czł. koresp. PAN, prof. Jan Kotwica, czł. koresp. PAN, prof. Irina Kowalska, czł. koresp. PAN oraz prof. Adam Zięcik, czł. rzecz. PAN.

W drugiej połowie roku miało miejsce wiele wydarzeń promujących naukę.

W dniach 24–26 czerwca 2022 roku odbyła się VII konferencja „Związki Biologiczne Czynne – Aktywność, Struktura, Synteza”. Jej organizatorami byli: Wydział Chemii Uniwersytetu w Białymstoku, Białostocki Oddział Polskiego Towarzystwa Chemicznego i Oddział PAN w Olsztynie i w Białymstoku z siedzibą w Olsztynie. Wydarzenie zostało włączone w obchody Jubileuszu XXV-lecia Uniwersytetu w Białymstoku.

Na konferencję zaproszono przedstawicieli nauk chemicznych oraz nauk pokrewnych, z wielu ośrodków krajowych: Łodzi, Warszawy oraz Lublina, a także Białegostoku. W wydarzeniu uczestniczyło około 80 osób, w tym wielu młodych pracowników nauki, doktorantów i studentów.

W organizację konferencji zaangażowali się członkowie Komisji Nauk Chemicznych i Fizycznych Oddziału PAN w Olsztynie i w Białymstoku z siedzibą w Olsztynie: prof. dr hab. Joanna Karpińska, prof. dr hab. Jacek Morzycki, dr hab. Agnieszka Wilczewska oraz dr Dorota Czajkowska-Szczykowska.

Kolejnym wydarzeniem, współorganizowanym przez Oddział, była międzynarodowa konferencja „8th International Workshop on the Biology of Fish Gametes”, która odbyła się w dniach 20-23 września na kampusie uniwersyteckim w Gdańsku. Poświęcona była biologii rozrodu ryb oraz innych organizmów wodnych w kontekście najnowszych oraz inno-

wacyjnych osiągnięć naukowych realizowanych w naszym kraju oraz na świecie. Na konferencję nadesłano 91 abstraktów z 14 krajów, z których 40 wybrano jako prezentacje ustne. Pozostałe doniesienia zakwalifikowano jako prezentacje posterowe (51 posterów). Całość wydarzenia podzielono na sześć różnych sekcji, których tematyka dotyczyła: biotechnologii i biotechnik, gametogenezy, jakości gamet, zapłodnienia i rozwoju, biologii gamet oraz przechowywania i kriokonserwacji gamet.

24 września na Wydziale Fizyki Uniwersytetu w Białymstoku odbyła się VI Konferencja Nauczycieli Fizyki. Był to kolejny cykl wystąpień organizowanych przez Wydział Fizyki we współpracy z Oddziałem Białostockim Polskiego Towarzystwa Fizycznego oraz Oddziałem PAN w Olsztynie i w Białymstoku z siedzibą w Olsztynie.

Przesłaniem konferencji była integracja oraz poszerzenie kompetencji środowiska akademickiego i nauczycieli przedmiotów przyrodniczych. Uczestniczyło w niej 42 nauczycieli i wykładowców.

W październiku, również na Uniwersytecie w Białymstoku, odbyły się pokazy i warsztaty, przeznaczone dla młodzieży szkół podstawowych i ponadpodstawowych, podczas których wykorzystano modele struktur krystalicznych.

6 października, w Braniewskim Centrum Kultury, odbyła się konferencja „Dzieje nauki na Warmii”. Głównym organizatorem konferencji było Towarzystwo Naukowe im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie oraz Oddział PAN w Olsztynie i w Białymstoku z siedzibą w Olsztynie.

W dniach 7-8 października Oddział PAN (a szczególnie Komisja Nauk o Życiu) we współpracy z Uniwersytetem w Białymstoku i Uniwersytetem Medycznym w Białymstoku, zorganizował konferencję on-line „O kształtowaniu się płci człowieka”. Konferencja została podzielona na dwa bloki tematyczne: Blok I: Biologiczne podstawy kształtowania się płci oraz Blok II: Socjologiczne i psychologiczne aspekty kształtowania się płci.

Zaproszeni wykładowcy przedstawili aktualny stan wiedzy w reprezentowanych przez siebie dziedzinach. W pierwszym bloku tematycznym zostały omówione genetyczne oraz hormonalne podstawy warunkujące płeć człowieka wraz z konsekwencjami zaburzeń, które mogą powstawać na każdym etapie różnicowania się płci (wykłady dr hab. Kamili Kusz-Zamelczyk oraz prof. dra hab. Sławomira Wołczyńskiego). Przedstawione zostały również wyniki wieloletnich europejskich badań pt.

AKTUALNOŚCI

„Europejskie badanie kliniczne nad wynikami leczenia chirurgicznego i hormonalnego oraz wsparcia psychologicznego w zaburzeniach rozwoju płci” o akronimie dsd-LIFE (wykład prof. dr hab. med. Jolanty Słowikowskiej-Hilcher).

Drugi blok tematyczny poświęcony był tożsamości płciowej w ujęciach biologicznym oraz psychologicznym (wykład dr. hab. Wojciecha Dragana, prof. UJ). Przedstawione zostały wyzwania, jakie niosą ze sobą transpłciowość i dysforia płciowa dzieci i młodzieży (wykład dr. n. med. Katarzyny Bajszczak), omówiono także jeden z najbardziej interesujących nurtów współczesnej socjologii tj. mechanizmy powstawania, trwania i zmian wzorców płci kulturowej (wykład dr. Moniki Ryndzionek). Transseksualizm, stanowiący interesujące pole badawcze dla nauk społecznych, został przedstawiony przez dr. hab. Małgorzatę Bieńkowską, prof. UwB. Omówiony został aspekt wykraczania zagadnień związanych z dysforią płciową poza dyskurs medyczny i ich wkraczanie do nauk społecznych. Konferencję zamknął wykład prof. dr hab. n. med. Anety Gawlik, pediatry oraz endokrynologa. W wystąpieniu prof. Gawlik poruszyła genetyczne oraz hormonalne podstawy różnicowania się płci, kładąc nacisk na zdarzającą się w toku tych biologicznych procesów niejednoznaczność fenotypową płci. Prelegentka omówiła szczegółowo zagadnienie zróżnicowanego rozwoju płciowego (w tym interpłciowość) oraz złożony proces diagnostyki lekarskiej służącej do identyfikacji płciowej. Przedstawione zostały również aktualne zalecenia w przypadku pacjentów z nietypowymi narządami płciowymi lub pacjentów z podejrzeniem zróżnicowanego rozwoju płciowego.

Wydział Chemii Uniwersytetu w Białymstoku zorganizował w listopadzie br. Podlaski Konkurs Wiedzy o Ochronie Środowiska. Wzięło w nim udział ponad 50 uczniów z podlaskich szkół ponadpodstawowych. Młodzi ludzie musieli wykazać się wiedzą dotyczącą m.in. źródeł zanieczyszczeń środowiska

i działań proekologicznych. Głównym celem konkursu było propagowanie wśród uczniów wiedzy o zanieczyszczeniach środowiska i sposobach ich ograniczania, a także o możliwościach nauki na Wydziale Chemii UwB.

W listopadzie tego roku, na platformie internetowej Teams, zorganizowano wykłady z cyklu Wszechnicy PAN „Człowiek – Środowisko – Żywność – Zdrowie” – dwugłos w sprawie. 8 listopada odbyły się wykłady z zakresu „Postępu w leczeniu stwardnienia rozsianego”. Swoje prelekcje wygłosili: prof. dr hab. med. Krzysztof Selmaj (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Lekarski, temat wykładu: „Dotychczasowe osiągnięcia i przyszłość leczenia stwardnienia rozsianego”) oraz prof. dr hab. med. Marcin Mycko (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Lekarski, temat wykładu „Poszukiwanie biomarkerów stwardnienia rozsianego”).

17 listopada zaprezentowano prelekcje z zakresu „Perspektyw terapii genowej”. Wykłady wygłosili: prof. dr hab. Józef Dulak (Uniwersytet Jagielloński, Wydział Biochemii, Biofizyki i Biotechnologii, temat wykładu: „Komórki macierzyste: zastosowania, perspektywy, nieporozumienia”) oraz prof. dr hab. n. med. Maciej Krawczyński (Centrum Genetyki Medycznej GENESIS, Poznań, temat wykładu „Zastosowanie terapii genowych w okulistyce”).

22 listopada wygłoszono wykłady z zakresu „Wyzwań w leczeniu otyłości i cukrzycy typu 2”. Zaproszonymi prelegentkami były: prof. dr hab. n. med. Irina Kowalska (Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, temat wykładu: „Dlaczego leczenie otyłości jest ważne w terapii cukrzycy typu 2?”) oraz prof. dr hab. n. med. Monika Karczewska-Kupczewska, (Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, temat wykładu: „Nowe możliwości leczenia otyłości i cukrzycy typu 2”).

Ostatnie spotkanie z cyklu Wszechnicy odbyło się 24 listopada. Tematem przewodnim były „Perspektywy sztucznej inteligencji w medycynie”. Prelekcje wygłosili: prof. dr hab. Andrzej Grzybowski (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Wydział Lekarski, Klinika Okulistyki, temat wykładu: „Korzyści i zagrożenia wykorzystania sztucznej inteligencji w medycynie, a szczególnie w okulistyce”) oraz prof. dr hab. Daoud Iskander (Politechnika Wrocławska, temat wykładu: „Aplikacje sztucznej inteligencji w okulistyce. Blask czy blichtr?”).

red. |

DR INŻ. CZESŁAW KOZIOŁ

Znaczenie zmienności genetycznej populacji drzew leśnych na kształtowanie się zasad ochrony leśnych zasobów genowych z uwzględnieniem ochrony *ex situ*

ZMIENNOŚĆ GENETYCZNA W UJĘCIU PRAWNYM

Zmienność genetyczna odgrywa zasadniczą rolę dla przetrwania gatunków, gdyż decyduje o zmienności cech adaptacyjnych, warunkujących trwałość gatunków w zmieniającym się środowisku [Müller-Starck i in. 1992, Chomicz 2013], a tym samym decyduje o zachowaniu różnorodności biologicznej na naszej planecie. Zachowanie wysokiej zmienności genetycznej, na poziomie populacji oraz całego gatunku, ma kluczowe znaczenie w kontekście obserwowanych zmian klimatu i fragmentacji siedlisk, spowodowanych głównie działalnością człowieka [Young i in. 1996, Bacles i Jump 2011]. Na świecie poważnie zaczęto zajmować się koniecznością zachowania różnorodności biologicznej, a tym samym różnorodności genetycznej, pod koniec lat 80. dwudziestego stulecia,

gdy zauważono wręcz katastrofalne skutki działalności człowieka, w tym zmian klimatu, objawiające się wymieraniem gatunków. Jeszcze bardziej skalę zmian klimatu uwidocznili pierwszy raport IPCC z roku 1990 (*Climate Change: The IPCC 1990*). Dlatego też niezwykle ważne zapisy o ochronie różnorodności biologicznej, w tym genetycznej, znalazły się w Konwencji o różnorodności biologicznej (*Convention on Biological Diversity, CBD*) w roku 1992, ratyfikowanej przez Polskę w roku 1996 (Dz.U. z 2002 r. Nr 184, poz. 1532). W tymże dokumencie zdefiniowano pojęcie różnorodności biologicznej: *Różnorodność biologiczna oznacza zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących, inter alia, z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych, których są one częścią. Dotyczy to róż-*

TEMAT NUMERU

norodności w obrębie gatunku (genetycznej), pomiędzy gatunkami oraz ekosystemami. Powyższe zapisy, w trosce o zachowanie rodzimej flory, zostały w różny sposób transponowane do przepisów obowiązujących w Unii Europejskiej, a także w prawodawstwie krajowym. Z uwagi na pierwszeństwo konieczności zachowania zasobów genetycznych rodzimych gatunków flory i fauny na kontynencie europejskim, skupiono się na ochronie siedlisk tych gatunków, przyjmując założenie, że bez ingerencji człowieka, a więc bez aktywnej ochrony, siedliska te nie będą ulegać przekształceniom, a tym samym środowisko życia gatunków będzie optymalne dla ich trwałości i rozwoju. W ramach ochrony siedlisk utworzono sieć Natura 2000. Załączniki I i II do dyrektywy siedliskowej zawierają wykaz typów siedlisk i gatunków specjalnych obszarów ochrony, dla których ochrony konieczne jest wyznaczenie specjalnych obszarów ochrony. Niektóre z nich sklasyfikowane są jako siedliska o znaczeniu priorytetowym lub jako gatunki zagrożone wyginięciem, dla których przewidziano szczególne zasady (Dyrektywa Rady 92/43/EWG z 21.05.1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory, Dz.Urz. UE L 206 z 22.7.1992, s. 7).

Z dokumentu wynika, że poprzez właściwe zachowanie siedlisk zasoby genetyczne roślin i zwierząt będą niemalże automatycznie podlegać zachowaniu i utrwaleniu. Powyższe założenie coraz częściej uznaje się za błędne, gdyż siedliska w wyniku drastycznych zmian klimatu ulegają w szybkim tempie przekształceniom, a gatunki i ich populacje, będąc pod silną presją środowiskową zarówno czynników biotycznych i abiotycznych, ustępują z zajmowanych przez nie przez tysiąclecia siedlisk. Trafniej, w moim odczuciu, sposób ochrony gatunków i ich różnorodności genetycznej ujęty został w Ustawie z 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.). W art. 117.1. tejże ustawy zapisano, że gospodarowanie zasobami dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów oraz zasobami genetycznymi roślin, zwierząt i grzybów użytkowanymi przez człowieka powinno zapewniać ich trwałość, optymalną liczebność i ochronę różnorodności genetycznej, w szczególności przez: 1) ochronę, utrzymanie lub racjonalne zagospodarowanie naturalnych i półnaturalnych ekosystemów, w tym lasów, torfowisk, bagien, muraw, solnisk, kłifów nadmorskich i wydym, linii brzegów wód, dolin rzecznych, źródeł i źródeł, a także rzek, jezior i obszarów morskich oraz siedlisk i ostoi roślin, zwierząt lub grzybów; 2) stworzenie warunków do rozmnażania i rozprzestrzeniania zagrożonych wyginięciem roślin, zwierząt i grzybów oraz ochronę i odtwarzanie ich siedlisk i ostoi, a także ochronę tras migracyjnych zwierząt. W cytowanej ustawie

uwzględniono sposoby ochrony zasobów genetycznych, równoważąc ochronę *in situ* zasobów genetycznych i ochronę *ex situ*. Ustawa z 28.09.1991 r. o lasach (Dz.U. z 2022 r. poz. 672 z późn. zm.) precyzuje, że trwale zrównoważoną gospodarkę leśną prowadzi się w celu: *zachowania lasów i korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowie człowieka oraz na równowagę przyrodniczą, a także ochrony lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych ze względu na m.in. zachowanie różnorodności przyrodniczej i zachowanie leśnych zasobów genetycznych.* Konieczność zachowania różnorodności genetycznej zawarto także w innych dokumentach, m.in. takich, które powstały w wyniku prac w ramach ministerialnego procesu FOREST EUROPE, np. w Rezolucji strasburskiej S2 przyjętej na pierwszej konferencji ministerialnej procesu lasów, która odbyła się we Francji w 1990 roku; Deklaracji warszawskiej (2007), gdzie uzgodniono, że do priorytetów krajów należy *utrzymywanie, ochrona, przywracanie i wzmacnianie różnorodności biologicznej lasów, w tym ich zasobów genetycznych, poprzez zrównoważone zarządzanie lasem*; Deklaracji madryckiej M2 (2015) i Deklaracji bratysławskiej (2021). Organizacja pozarządowa EUFORGEN (*European Forest Genetic Resources Programme*, www.euforgen.org), wspierana przez rządy poszczególnych państw kontynentu europejskiego, wypełnia postanowienia w/w deklaracji, jak również tych dotyczących leśnych zasobów genetycznych i odpowiednich decyzji Konwencji o różnorodności biologicznej (CBD). Dodatkowo EUFORGEN przyczynia się do realizacji strategicznych priorytetów na poziomie regionalnym globalnego planu działania na rzecz ochrony, zrównoważonego użytkowania i rozwoju leśnych zasobów genetycznych (GPA-FGR), przyjętych przez Konferencję FAO w 2013 roku.

W wielu strategicznych dokumentach dotyczących ochrony różnorodności biologicznej przytaczana jest definicja różnorodności genetycznej, a także sposoby osiągnięcia celu, jakim jest jej zachowanie, niemniej jednak osobiście za najbardziej trafne ujęcie tematu uważam definicję FAO: *Różnorodność genetyczna jest pierwotnym źródłem różnorodności biologicznej i ma kluczowe znaczenie dla żywotności lasów i ich adaptacji do zmian klimatu. Ponadto różnorodność genetyczna zapewnia odporność na czynniki stresowe, takie jak szkodniki i choroby. Aspekty genetyczne powinny być zatem brane pod uwagę przy zarządzaniu lasami istniejącymi i zakładaniu nowych, w szczególności przy selekcji i produkcji nasion i innego materiału rozmnożeniowego do ponownego zalesiania i odnawiania lasu* (www.fao.org). Także definicja zawarta w Europejskiej Strategii Ochrony Leśnych Zasobów Genetycznych (www.euforgen.org).

org) w pełni uwzględnia potrzebę ochrony LZG: *Zróżnicowanie genetyczne w LZG wpływa na rozwój ekosystemów leśnych. Drzewa leśne w danej lokalizacji zawierają tę różnorodność genetyczną w wielu kombinacjach, a te kombinacje są niezwykle ważne jako zabezpieczenie na przyszłość, ponieważ różnorodność genetyczna jest podstawą adaptacji. Dlatego konieczne jest zachowanie wybranych lasów dla ich LZG i zapewnienie, aby drzewa mogły przekazywać swoje geny potomstwu. Pomoże to zapewnić, że potomstwo ma wystarczającą różnorodność, aby umożliwić adaptację i siły ewolucyjne, takie jak: mutacja lub selekcja do działania w zmieniającym się środowisku.* Nieco bardziej ogólnikowo, choć trzeba przyznać, że trafnie, do zagadnienia odnosi się nowa strategia leśna UE 2030 (www.lex-europa.eu). Tyle wybrane założenia prawne. A jak jest w codziennym życiu? Na początku należy przyjąć, że zarządzanie ekosystemami leśnymi przez zarządców terenowych jest tożsame z zarządzaniem zmiennością genetyczną gatunków i ich populacji rosnących na administrowanym przez nich obszarze.

WPLYW CZŁOWIEKA NA KSZTAŁTOWANIE SIĘ ZMIENNOŚCI GENETYCZNYCH POPULACJI DRZEW LEŚNYCH

Od tego jaka jest wiedza zarządców lasów o bogactwie genetycznym (lub jego braku) zarządzanych przez nich gatunków i populacji zależy trwałość lasu i kontynuacja naturalnych procesów genetycznych w obrębie gatunków i populacji, a tym samym możliwość samoregulacji populacji drzew. Zarządcy gospodarujący w lasach (nadleśniczowie, dyrektorzy parków narodowych, Dyrekcja Generalna Ochrony Środowiska i regionalne dyrekcje ochrony środowiska) bardziej lub mniej intencjonalnie wpływają na różnorodność genetyczną i kształtowanie się tej zmienności. Lasy Państwowe poprzez działalność gospodarczą prowadzoną w populacjach drzew leśnych (drzewostanach) mogą mieć wpływ na ograniczanie lub zwiększanie tej zmienności. W niektórych przypadkach także zaniechanie jakiegokolwiek działania aktywnej na obszarach chronionych, przy zakłóconych procesach genetycznych w obrębie populacji drzew leśnych, może negatywnie wpływać na kształtowanie się ich wewnętrznej zmienności genetycznej i zmierzać do ich wyginięcia. Preferowaną metodą ochrony leśnych zasobów genowych jest ochrona *in situ*, która jest podejściem dynamicznym utrzymującym procesy ewolucyjne w populacjach drzew. Ochrona leśnych zasobów genowych *in situ* jest zazwyczaj prowadzona w lasach o różnym przeznaczeniu i na obszarach chronionych. Ochrona *ex situ* leśnych zasobów genowych, na przykład w bankach nasion, kolekcjach polowych, populacjach hodowlanych i badaniach proweniencyjnych, jest niezbędnym uzupełnieniem

ochrony *in situ*, zwłaszcza gdy liczebność populacji w środowisku naturalnym jest krytycznie niska [www.fao.org]. Czasem zdarza się tak, że państwowa administracja odpowiedzialna za ochronę przyrody odmawia instytucjom powołanym do ochrony *ex situ* zbioru materiału genetycznego do ochrony lub zbiór ten ogranicza w sytuacjach, gdy populacje (lub np. ostatnia populacja danego gatunku rośliny w Polsce) posiada niewielką liczbę osobników i gdy negatywne procesy genetyczne w postaci choćby dryfu genetycznego zaistniały i są praktycznie nieodwracalne, a populacja zmierza do wyginięcia. Powyższe wynika z niezrozumienia funkcjonowania populacji roślinnych i przyjętego *a priori* założenia, że „przyroda wie najlepiej i z pewnością bez naszej ingerencji sobie poradzi”. Także gospodarka leśna, choć prowadzona w naszym kraju tak jak we wszystkich krajach europejskich, w sposób równoważony ingeruje mniej lub bardziej intencjonalnie w zmienność genetyczną gatunków drzew i ich populacji. Gatunki drzewiaste, w szczególności te, które uważane są za gatunki lasotwórcze, charakteryzują się wysoką zmiennością genetyczną wewnątrz populacji i niewielkim zróżnicowaniem między populacjami, w większym stopniu niż inne gatunki roślin [Aitken i in. 2008]. Związane jest to głównie z ich dużą, efektywną wielkością populacji, długowiecznością, krzyżowym zapłodnieniem i wiatropylnością, które pozwalają na efektywny przepływ genów wewnątrz i między populacjami [Hamrick i in. 1992, Petit i Hampe 2006]. Jak wykazują badania proweniencyjne, wysoki poziom zmienności genetycznej gatunków drzew leśnych prowadzi niejednokrotnie do tworzenia się populacji zaadaptowanych do lokalnych warunków środowiskowych, co znajduje odzwierciedlenie w specyficznym rozkładzie zmienności cech ilościowych różnych proweniencji. Dlatego też populacje tych gatunków są mniej narażone na oddziaływanie negatywnych procesów genetycznych. Inaczej jest w przypadku gatunków rzadkich, których populacje są zazwyczaj izolowane i dochodzi do znacznego ograniczenia przepływu genów między nimi lub wręcz do jego braku. W takich przypadkach istnieje bezwzględna konieczność aktywnej ochrony zasobów genetycznych tych gatunków i ich populacji, np. cisa pospolitego, jarzębu brekinii, gatunków wiązów, topoli czarnej itp. Na każdym etapie działalności leśnej (czynności wykonywanych w drzewostanach w ramach prowadzonej gospodarki leśnej) zarządcy lasów mają wpływ na kształtowanie się zmienności genetycznej populacji drzew, a tym samym lasu, tj. typowania drzewostanów (obiektów) nasiennych, organizacji i sposobu przeprowadzenia zbioru nasion, selekcji nasion w wyluszczeniach i bankach genów, przechowywaniu nasion i ich stratyfikacji, produkcji szkółkarskiej, typowania gatunków

i miejsc ich sadzenia w ramach tzw. odnowienia sztucznego, zabiegów pielęgnacyjnych, tj. czyszczeń i trzebieży, przyjętego sposobu odnowienia drzewostanu (rębni), ilości i jakości pozostawionych drzew nasiennych dedykowanych do inicjacji odnowienia naturalnego.

RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA LASÓW

Upraszczając znacznie definicję, różnorodność biologiczna danego obszaru (ekosystemu) jest wprost proporcjonalna do ilości występujących na nim gatunków roślin, zwierząt i grzybów. Skupiając się na gatunkach drzewiastych wiemy, że im bardziej złożone siedlisko leśne, tym bardziej mamy do czynienia z większym bogactwem gatunków organizmów żywych, w tym gatunków drzew. Należy przy tym zdawać sobie sprawę, że liczba gatunków drzew (czy roślin drzewiastych) w Polsce jest nieporównywalnie mniejsza niż w innych krajach Europy czy świata i wcale nie wynika to z prowadzenia rabunkowej gospodarki leśnej w przeszłości czy też obecnie, lecz z przyczyn środowiskowych, a mianowicie niedawnego okresu zlodowacenia, który skutecznie wyrugował na wiele tysięcy lat szatę roślinną z terenu obecnych granic Polski, a także niskiej jakości gleb, a tym samym uproszczonych naturalnych składów gatunkowych siedlisk leśnych, oraz klimatu. Na świecie zainwentaryzowano 60 065 gatunków drzew, w tym w samej tylko Brazylii 8715 gatunków [BGCI 2021], w Europie natomiast

występują 454 rodzime gatunki drzew [Rivers i in. 2019]. W Polsce, w zależności od przyjętej definicji, przyjmujemy różne liczby. Mamy tu ok. 263 rodzime gatunki roślin drzewiastych, co stanowi nieco więcej niż 10% krajowej flory naczyniowej, w tym 259 w randze gatunków i 4 podgatunki (poza 2 taksonami nominatywnymi: brzoza omszona *Betula pubescens* subsp. *pubescens* i posłonek rozestany *Helianthemum nummularium* subsp. *nummularium*). Na krajowej liście nie ma gatunków o niepewnym statusie we florze, a także kilku innych, traktowanych przez niektórych autorów jako rodzime, lecz bez wątpliwości należących do antropofitów (np. świdosiwa jajowata *Amelanchier ovalis* czy wiśnia kwaśna *Prunus cerasus* subsp. *acida*). Polskie rośliny drzewiaste, wśród których jest tylko 10 gatunków drzew i krzewów nagozalążkowych, należą do 32 rodzin i 67 rodzajów. Najliczniej reprezentowane są rodziny różowatych *Rosaceae* (135 gatunków) i wierzbowatych *Salicaceae* (30) oraz rodzaje jeżyna *Rubus* (95) i wierzb *Salix* (26). Liczba ta nie obejmuje drzew i krzewów, których status we florze budzi wątpliwości oraz większości mieszańców międzygatunkowych. Wśród naszych roślin drzewiastych główną frakcję z 6 podstawowych grup form życiowych tworzą krzewy. Do typowych drzew (bez krzewów, które w szczególnie sprzyjających warunkach mogą przybierać formę drzewa) należy 40 gatunków [Danielewicz i Wiątrowska 2015], choć do bazy Global Tree Search prowadzonej przez BGCI i zgodnie z ich definicją gatunku drzewiastego, Polska

(Leśny Bank Genów Kostrzyca) zgłosiła 61 gatunków drzew rodzimej flory [bgci.org, Koziol i Beza 2020].

WPLYW ORGANIZACJI I SPOSOBU ZBIORU NASION DRZEW LEŚNYCH NA ZMIENNOŚĆ GENETYCZNĄ POPULACJI

W Polsce obowiązuje Dyrektywa Rady 1999/105/WE z 22.12.1999 r. w sprawie obrotu leśnym materiałem rozmnożeniowym (Dz.Urz. UE L 2000.11.17, s. 148) oraz jej pochodna – Ustawa z 7.06.2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym (Dz.U. z 2019 r. poz. 1097, dalej: ustawa LMR). Wymienione w tych aktach prawnych populacje wybranych gatunków wymagają eksperckiego typowania i uznania za obiekty spełniające kryteria obiektów nasiennych oraz ich rejestracji w Krajowym Rejestrze Leśnego Materiału Podstawowego (www.bnl.gov.pl). Na liście gatunków w w/w dokumentach (48) znaleźć można większość naszych rodzimych gatunków drzew, choć niezrozumiałym jest, dlaczego na w/w listach zabrakło gatunków drzew wymagających pilnych działań czynnej ochrony, np. 3 gatunków wiązów, jarzębu brekinii, klona polnego itp. Ustawa LMR ani też akty wykonawcze do niej nie precyzują w zasadzie jak zbiory nasion w drzewostanach (obiekty) nasiennych mają być przeprowadzane, a ma to kluczowe znaczenie dla zachowania zmienności genetycznej i przedłużania procesów genetycznych w nowozakładanych metodami sztucznego odnowienia drzewostanach (uprawach leśnych). Do podstawowych kryteriów mających wpływ na kształtowanie się zmienności genetycznej podczas zbiorów nasion należą m.in.:

- efektywna wielkość populacji (tj. ilość potencjalnie zdolnych do rozmnażania generatywnego drzew matecznych);
- wybór równomiernie rozmieszczonych, niespokrewnionych osobników w populacji dedykowanych do zbioru nasion;
- określenie minimalnej ilości drzew matecznych do zbioru nasion dla określonego gatunku drzewa;
- określenie właściwego terminu zbioru nasion.

W jednym z aktów wykonawczych do ustawy LMR, tj. Rozporządzeniu Ministra Środowiska z 23.04.2004 r. w sprawie szczegółowych wymagań, jakie powinien spełniać leśny materiał podstawowy (Dz.U. z 2005 r. Nr 144, poz. 1212) widnieją mało precyzyjne zapisy dotyczące wymagań, jakie LMP powinien spełniać. Informacja o wielkości powierzchni drzewostanu (1–5 ha w zależności od kategorii LMP) wydaje się być mało istotna. O wiele bardziej pożądaną informacją jest w tym przypadku liczba drzew potencjalnie mogących uczestniczyć w procesie reprodukcji, co gwarantuje zachowanie wysokiego poziomu zmienności genetycznej. Tymczasem dla podstawowej w naszym kraju bazy nasiennej, jaką stanowi

tw. kategoria „ze zidentyfikowanego źródła” (ok. 90% obiektów nasiennych w Polsce), takiej informacji brak. Jedynie dla kategorii „wyselekcjonowany” (ok. 10% obiektów nasiennych) pojawia się informacja o minimalnej liczbie drzew matecznych w drzewostanie, tj. 150, co spełnia kryteria międzynarodowe.

W przypadku gatunków rzadszych, biocenotycznych, kwalifikujących się zgodnie z zapisami ustawy LMR w ramach kategorii „ze zidentyfikowanego źródła” do tzw. „źródeł nasion” materiał genetyczny można zbierać zaledwie z 2 osobników. Powyższe stanowi wręcz zachętę do działań zmierzających do znacznego ograniczenia zmienności genetycznej danej populacji gatunku, a w przypadku cyklicznego zbioru nasion z takiego źródła i wprowadzania leśnego materiału rozmnożeniowego (LMR) na większym obszarze, wręcz do ograniczania zmienności genetycznej gatunku.

Podstawowe zasady prawidłowego zbioru nasion

Wielkość populacji gatunków typowanych do rejestracji w Biurze Nasiennictwa Leśnego dla gatunków szeroko rozprzestrzenionych (lasotwórczych) (*stand forming species*) powinna wynosić minimum 40-70 osobników, a dla gatunków nietworzących dużych drzewostanów (*scattered tree species*) minimum 10-40 osobników, przy czym powierzchnia ma tu drugorzędne znaczenie [Gömöry i in. 2021].

Do zbioru nasion należy wytypować drzewa mateczne równomiernie rozprzestrzenione w drzewostanie (unikać typowania drzew sąsiadujących, w celu wyeliminowania typowania drzew spokrewnionych lub klonalnych).

Zbioru nasion należy dokonać w roku nasiennym w terminie pełnej dojrzałości nasion z minimum 50 osobników w przypadku drzew gatunków lasotwórczych [Hoban 2016] oraz z minimum 25-30 osobników w przypadku gatunków biocenotycznych nietworzących drzewostanów [Blanc-Jolivet i Degen 2014]. Taki zbiór gwarantuje zachowanie ok. 95% zmienności genetycznej populacji wyjściowej [Hoban 2016].

Nasiona z poszczególnych drzew należy w miarę możliwości zbierać w równych proporcjach wagowych.

Nasiona po zbiorze poddane powinny zostać jak najszybciej przetransportowaniu do wyluszczeni nasion (banku genów) w celu ich dalszej preparacji przed wysiewem lub przechowywaniem.

W świetle powyższych doniesień istnieje pilna potrzeba aktualizacji zapisów ustawy LMR, a także branżowych zarządzeń Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych w zakresie wytycznych zbioru nasion dla potrzeb gospodarczych i ochrony *ex situ* LZG.

Koncentrując się jedynie na początkowym stadium powstawania nowego lasu (populacji drzew leśnych), jakim jest zbiór nasion zarządcy, nawet przy braku stosownych zapisów prawnych czy branżowych, powinni zawsze mieć na uwadze uwzględnianie aspektów genetycznych przy selekcji i produkcji nasion i innego materiału rozmnożeniowego przeznaczonego do zalesień i odnawiania lasu.

LITERATURA:

- Aitken S.N. i in. (2008), *Adaptation, Migration or Extirpation: Climate Change Outcomes for Tree Populations*, „Evolutionary Applications”, 1(1), s. 95–111, <http://doi.org/10.1111/j.1752-4571.2007.00013.x>
- Bacles C.F.E., Jump A.S. (2011), *Taking a Tree's Perspective on Forest Fragmentation Genetics*, „Trends in Plant Science”, 16(1), s. 13–18, <https://doi.org/10.1016/j.tplants.2010.10.002>.
- BGCI (2021), *State of the World's Trees. September 2021*, BGCI, Richmond Surrey [Wielka Brytania].
- Blanc-Jolivet C., Degen, B. (2014), *Using Simulations to Optimize Genetic Diversity in Prunus avium Seed Harvests*, „Tree Genetics & Genomes”, 10(3), s. 503–512.
- Chomicz E. (2013), *Czynniki kształtujące zmienność genetyczną drzew leśnych*, „Kosmos”, 4(62), s. 597–605.
- Danielewicz, W., Wiatrowska, B. (2015), *Różnorodność i przemiany dendroflory Polski*, „Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej”, 17(1[42]), s. 13–26.
- Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz.U. L 206 z 22.7.1992, str. 7).
- Gömöry D. i in. (2021), *Genetic Aspects in Production and Use of Forest Reproductive Material (FRM): Collecting Scientific Evidence to Support the Development of Guidelines and Decision Support Tools*, EUFORGEN i European Forest Institute (EFI), Barcelona [Hiszpania].
- Hamrick J.L., Godt M.J.W., Sherman-Broyles S.L. (1992), *Factors Influencing Levels of Genetic Diversity in Woody Plant Species*, „New Forests”, 6(1), s. 95–124.
- Hoban S., Way M.J. (2016), *Improving the Sampling of Seeds for Conservation*, „Samara”, 29, Jan.-July, s. 8–9.
- Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 184, poz. 1532).
- Kozioł C., Beza M. (2020), *Drugi raport krajowy o leśnych zasobach genetycznych*, Miłków.
- Müller-Starck G., Baradat P., Bergmann F. (1992), *Genetic Variation Within European Tree Species*, „New Forests”, 6(1–4), s. 23–47.
- Nowa strategia leśna UE 2030 – strona informacyjna, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/QANDA_21_3548.
- Petit R.J., Hampe, A. (2006), *Some Evolutionary Consequences of Being a Tree*, *Annu. Rev. Ecol. Evol. Syst.*, 37, s. 187–214.
- Rivers, M. i in. (2019), *European Red List of Trees*, Cambridge [Wielka Brytania] i Bruksela [Belgia].
- Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 kwietnia 2004r. w sprawie szczegółowych wymagań jakie powinien spełniać leśny materiał podstawowy. (Dz.U. z 2005 r. Nr 144, poz. 1212).
- Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz. U. z 2022 r. poz. 916 z późn. zm.).
- WMO, UENP (1992), *Climate Change: The IPCC 1990 and 1992 IPCC Assessments*, IPCC, [b.m.].
- Young A., Boyle T., Brown T. (1996), *The Population Genetic Consequences of Habitat Fragmentation for Plants*, „Trends in Ecology & Evolution”, 11(10), s. 413–418.

Dr inż. Czesław Kozioł
Leśny Bank Genów Kostrzyca

PROF. DR HAB. IWONA ANNA NDIAYE

Tożsamość poetycka Nadieżdy Teffi jako złożony fenomen egzystencjalno-typologiczny

TEFFI – FENOMEN LITERACKI POCZĄTKU XX WIEKU

Rosyjska poetka i nowelistka Teffi (właśc. Nadieżda Buczyńska, z d. Łochwicka, 1872–1952) należała do najbardziej rozpoznawalnych postaci przedrewolucyjnej Rosji. W świadomości ówczesnych czytelników utrwaliła się głównie jako stała felietonistka oraz czołowy satyryk petersburskich periodyków. Była znana przede wszystkim jako autorka prozy satyrycznej, opowiadań humorystycznych i felietonów. Natomiast mniej kojarzono ją jako autorkę jednoaktówek, wspomnień, utworów muzycznych i artykułów krytycznych, opowiadań dla dzieci czy utworów poetyckich.

Po przewrocie bolszewickim w 1917 roku opuściła kraj, zasilając szeregi wielotysięcznej tzw. pierwszej (białej) emigracji. Na obczyźnie, w ekstremalnych warunkach, w jakich przyszło żyć emigrantom politycznym, Teffi szybko zdobyła popularność podobną do tej w kraju. Po wojnie jej utwory ukazywały się w najważniejszych emigracyjnych wydawnictwach Berlina, Paryża, Sztokholmu, Pragi, Nowego Jorku, a także Warszawy. W ciągu całego życia wydała około trzydziestu zbiorów, z czego prawie połowę na emigracji.

Ogromny sukces twórczości Teffi, zdaniem wielu literaturoznawców, uwarunkowany był aktualnością tematyki, przy-

NAGRODA ODDZIAŁU

Portret Teffi (1919)

stęпноścią języka i lakonizmem zastosowanych środków artystycznych. W istocie pisarstwo rosyjskiej emigrantki, w którym odnajdujemy płaszczyzny egzystencjalno-typologiczne wspólne dla pisarzy rosyjskich początku XX w., stanowi złożony fenomen wymagający wieloaspektowego podejścia i pogłębionej analizy krytycznoliterackiej. Debiutująca na przełomie wieków pisarka należy do pokolenia, które doświadczyło natchnienia w duchu tradycji Srebrnego Wieku, przeżyło tragedię wojny domowej i gorycz wygnania. Jednocześnie twórczość Teffi stanowi samodzielne i nietypowe zjawisko. Teffi-prozaiczka i Teffi-poetka to dwie odmienne postawy twórcze. W prozie wychodziła naprzeciw oczekiwaniom odbiorcy, w poezji – własnym potrzebom duchowym. W prozie chętnie eksperymentowała, w poezji – pozostawała wierna tradycji romantycznej.

TOŻSAMOŚĆ POETYCKA

Pojemne znaczeniowo pojęcie tożsamości jest stosowane w różnych dziedzinach nauk. W literaturoznawstwie, w odniesieniu do autorów dzieł literackich, pojmowane jest jako „identyczność”, „świadomość siebie” oraz „zespół faktów, cech, danych personalnych pozwalających zidentyfikować jakąś osobę” (M. Gasparow). Tożsamość poetycka stanowi zatem kategorię wielowarstwową i złożoną.

Prześledzenie procesu ewolucji poetyckiego idiolektu Teffi umożliwia analiza zawartości tomików poetyckich *Siedem ogni* (Семь огней, 1910), *Passiflora* (Berlin 1923) i *Szamram. Pieśni Wschodu* (Шамрам. Песни Востока, Berlin 1923), zawierających zarówno wczesne utwory, jak i powstałe na emigracji. Ów dorobek poetycki w pełni potwierdza tezę o tym, iż szczególną rolę w procesie wzbogacania „konceptosfery” języka odgrywają poeci (Dmitrij Lichaczow). Metoda ilościowo-jakościowa badania słownictwa umożliwiła spojrzenie na poezję Teffi z punktu widzenia statystyki wyrazów, która odzwierciedla semantyczne i stylistyczne preferencje autorki. Analiza słów o największej frekwencji pozwala stwierdzić, że świat przedstawiony zbudowany jest na kontrastach: *noc* – *dzień*, *niebo* – *ziemia*, *światło* – *cień*, *życie* – *śmierć*. W oparciu o liczbę porządkową wykazów rankingowych, na ogólną liczbę 7407 jednostek leksykalnych, możemy stwierdzić, że w słowniku poetyckim Teffi słowami o najwyższej randze pozostają: *noc*, *sen*, *miłość*, *niebo*, *ziemia*, *serce*, *szczęście*, *słońce*, *dzień*, *dusza*, *Bóg*, *oko*, *życie*, *ogień*, *pieśń*, *ręka*, *księżyc*, *tęsknota*, *światło*, *kamień*, *wiatr*, *drzwi*, *okno*, *radość*, *gwiazda*, *ognisko*, *świat*, *ptak*, *sad*, *śmierć*. Na podstawie wyodrębnionych grup leksykalnych możliwe jest określenie *pól semantycznych*, *tworzących zasadnicze obszary tematyczne*: *człowiek jako istota fizyczna*, *człowiek jako istota psychiczna* (*relacje międzyludzkie*, *stany psychiczne człowieka*, *wartości*) oraz *człowiek i przyroda* (*wszechświat*), które stanowią składowe idiolektu poetyckiego Teffi.

Zatem najważniejsze pytania, jakie niosą ze sobą utwory Teffi, dotyczą relacji między Bogiem, człowiekiem i przyrodą. Dlatego też ważne miejsce w autorskim obrazie świata emigrantki zajmują koncepty: MIŁOŚĆ, ŻYCIE, ŚMIERĆ, SEN, BÓG, wyrażające szerokie spektrum refleksji. W poetyckich wyznaniach Teffi odnajdujemy próbę odpowiedzi na dręczące ją pytania dotyczące sensu ludzkiego istnienia. Poetka wiele uwagi poświęcała rozważaniom o trzech stronach natury człowieka – biologicznej, racjonalnej i społecznej. W swojej twórczości wykorzystywała najbardziej podstawowe cechy poezji, takie jak dominująca rola podmiotu lirycznego, możliwość wykreowania własnego świata, podporządkowanie sfery języka wyrażeniu lirycznego „ja”, które sprawiają, iż poezję tę możemy postrzegać jako przejaw i potwierdzenie jej indywidualnego istnienia, kategorię osobistej egzystencji. Takie subiektywne odczucia, jak ból, strach, radość i miłość, umiejscowione w formie wypowiedzi poetyckiej zyskują wymiar uniwersalny.

RECEPCJA TWÓRCZOŚCI TEFFI W POLSCE

Nadieżda Teffi była pisarką popularną i lubianą w międzywojennej Polsce, zarówno w środowisku rosyjskich emigrantów, jak i polskich literatów. W latach 30. przedruki jej utworów regularnie gościły na łamach rosyjskojęzycznej prasy emigracyjnej, wydawanej w Warszawie. Opowiadania, skecze, monologi i humoreski w różnych przekładach ukazywały się na łamach gazet „Robotnik”, „Słowo”, „Świat” i in. Jednak największe zasługi dla popularyzacji jej dorobku należy przypisać Julianowi Tuwimowi, który przetłumaczył opowiadania zebrane w zbiorach *Kobieta demoniczna* (1922) i *Dym bez ognia* (1927).

Niezależnie od ogromnej popularności, jaką w okresie międzywojennym cieszyła się Teffi, przez pół wieku (!) jej twórczość nie była przedmiotem uwagi polskich tłumaczy i wydawców. Kolejne próby translatorskie odnoszą się do lat 80. (*Zamiast polityki* w tłumaczeniu René Śliwowskiego). Autorką najnowszego opracowania jest Krystyna Śmiechowicz, która przetłumaczyła opowiadanie *Jest taka przypowieść... Wybór krzyża*, opublikowane w periodyku „Migotania” (2010, nr 4). Siedem lat później w tej samej gazecie literackiej w anonimowym przekładzie ukazały się fragmenty *Wspomnienia (odyseja rosyjskiej emigracji)* (2010, nr 2/3).

Recepcja twórczości Teffi w Polsce w okresie powojennym miała zmienne losy. Proza pozostawała w centrum uwagi zaledwie wąskiego grona filologów. Do końca XX w. dorobek emigrantki okazjonalnie pojawiał się w omówieniach polskich literaturoznawców. Zauważalny wzrost zainteresowania twórczością emigrantki odnotowujemy z początkiem XXI w. Świadczą o nim referaty na konferencjach naukowych oraz publikacje autorstwa m.in. Nel Bielniak, Piotra Głuszkowskiego, Walentyny Jakimiuk-Sawczyńskiej, Ewy Korpały-Kirschak, Mikołaja Kruka, Pawła Wiejaka, Anny Woźniak.

Natomiast dorobek poetycki Teffi pozostaje praktycznie nieznany współczesnemu polskiemu czytelnikowi. Polskich wersji doczekały się jedynie *Ułańska piosenka*, włączona do programu *Piosenki bulwaru* braci Pokrassów (muz. D. Pokrassa) oraz *Ballada o trzech paziach* z repertuaru Aleksandra Wertyńskiego z wyboru najpopularniejszych pieśni cygańskich (Warszawa 1986). Obydwa wiersze zostały przetłumaczone przez Stanisława Antoniego Ratolda (właśc. Stanisław Sulima-Zadarnowski, pseud. Merliński, 1893–1926) – tekściarza, autora wielu szlagierów filmu i estrady w okresie międzywojennym w Polsce [wydania znajdują się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie. Zob. Dział Muzykaliów, sygnatury: Mus. III. 161.268; Mus. III. 95.492].

Okladka monografii (Olsztyn 2019)

POD MASKĄ TALII...

Próbę wieloaspektowego przedstawienia twórczości poetyckiej emigrantki stanowi monografia *Pod maską Talii... O tożsamości poetyckiej Nadieżdy Teffi* (Olsztyn 2019) mojego autorstwa. Idea niniejszej monografii zrodziła się z chęci wyjawienia owego złożonego tożsamościowego fenomenu tożsamości poetyckiej Teffi. Koncentrując się na aspektach tożsamości, starałam się odejść od utrwalonego literackiego wizerunku Teffi, na rzecz symbolicznego zerwania „maski Talii” – greckiej muzy komedii, którą tak chętnie nakładała rosyjska humorystka, oraz odkrycia poetyckiego oblicza jednej z największych indywidualności twórczych początku XX wieku. Towarzyszyła mi chęć skoncentrowania się na tych aspektach twórczości rosyjskiej emigrantki, które dotychczas pozostawały poza głównym nurtem zainteresowania współczesnych krytyków, biografów i literaturoznawców.

Całość materiału badawczego została ujęta w dwóch rozdziałach: *Trajektorie tożsamości. Życie i twórczość Nadieżdy Teffi oraz Tożsamość poezji – poezja tożsamości*. Taki układ problemowy pozwolił prześledzić poszczególne etapy rozwoju twórczości poetyckiej. Przedmiotem szczególnej uwagi pozostawały sposoby językowego i gatunkowego ukształtowania wypowiedzi poetyckiej. Analiza utworów poetyckich została przeprowadzona na trzech poziomach – ideowo-obrazowym (semantycznym), stylistycznym i fonicznym.

Poetycki dorobek Teffi nie jest imponujący ilościowo, lecz istotny dla zrozumienia zarówno całej twórczości emigrantki, jak i kontekstu historyczno-literackiego ówczesnej epoki. Teffi rozpoczęła swoją drogę twórczą od wierszy lirycznych, wyrosłych na podłożu charakterystycznej dla nastrojów Srebrnego Wieku koncepcji dualizmu człowieka i otaczają-

NAGRODA ODDZIAŁU

Teffi z córką Walerią (Warszawa 1935)

cej go rzeczywistości, co wiązało się z rozpadem tradycyjnej, deterministycznej wizji świata oraz poszukiwaniem trwałych wartości. W twórczości emigracyjnej zaś, obok walorów estetyczno-formalnych, na plan pierwszy wysuwa się wartość dokumentalna. Doświadczenie emigracyjne stanowiło źródło osobliwego widzenia i odczuwania otaczającego świata. Twórczość emigracyjna, która powstała w specyficznych okolicznościach, pomagała poetce odnaleźć rozwiązanie dręczących ją problemów: granic poznania i sensu ludzkiego życia.

Poezja Teffi wciąż czeka na przewartościowanie. Utwory, które po blisko stu latach niczego nie utraciły z tematycznej aktualności i estetycznej wartości, niewątpliwie zasługują na wnikliwą uwagę badawczą i czytelniczną. Prezentując wyniki swoich badań, żywię nadzieję, że zadanie to choć częściowo zostało wypełnione, a nade wszystko, że zdołałam odsłonić liryczną naturę rosyjskiej emigrantki i zerwać „maskę satyry”, którą tak chętnie przywdziewała rosyjska emigrantka.

TEFFI ZWIĄZKI Z POLSKĄ

Postać Teffi zasługuje na uwagę z uwagi na jej ścisłe związki z Polską, które znalazły odzwierciedlenie zarówno w faktach biograficznych, jak i literackich. Przypomnijmy, że w młodym wieku Łochwicka wyszła za mąż za Polaka, Władysława Buczyńskiego, który po ukończeniu Wydziału Prawa na Uniwersytecie Petersburskim zajmował urząd sędziego w miejscowości Tichwin. Małżeństwo nie przetrwało próby czasu, Teffi porzuciła męża i dzieci, z którymi nawiązała bliskie relacje dopiero w okresie emigracji. Obydwie córki związały swoje losy z Polską. Waleria współpracowała z kancelarią MSZ Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie, zmuszonego do opuszczenia kraju po agresji III Rzeszy i ZSRR. Po kapitulacji Francji w czerwcu 1940 r. wraz z rządem polskim Waleria wyjechała do Londynu. To dzięki jej staraniom archiwum Teffi nie przypadło w czasie zawieruchy wojennej. Do Biblioteki Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku przekazała bezcenne zbiory, obejmujące rękopisy, korespondencję, dokumenty, fotografie, rysunki, wycinki

prasowe, książki, przekłady utworów na języki obce. W okresie międzywojennym Teffi przyjeżdżała do Polski do młodszej córki Jeleny (Heleny) Buczyńskiej (1894–1957), która w tamtym okresie była jedną z najbardziej znanych i lubianych aktorek kabaretowych, radiowych i filmowych.

Poetka nawiązała w tym czasie bliskie kontakty z warszawską elitą i cieszyła się dużą popularnością. Na łamach „ABC” (od 1935 r. „ABC – Nowiny Codzienne”), dziennika związanego z polskim ruchem narodowym, wydawanego w Warszawie w latach 1926–1939, publikowano w języku polskim błyskotliwe felietony jej autorstwa. W dniu 3 listopada 1927 r. zamieszczono notatkę zapowiadającą cykl felietonów: „W Warszawie, jak wiadomo, od kilku dni bawi znakomita satyryczka rosyjska, Teffi. Redakcji «ABC» udało się pozyskać od niej kilka tryskających humorem felietonów o współczesnej Warszawie”. O warszawskich spotkaniach z Teffi wspominała w swoich dziennikach Zofia Nałkowska. Pod datą 12 listopada 1927 r., opisując przyjęcie zorganizowane u prezydenta z okazji święta narodowego niepodległości, pisarka zanotowała: „Miło mi też było posłyszeć od zjadliwego dla wszystkich Słonimskiego, jak podoba mu się Teresa Hennert, uczuwać życzliwość młodych, jak Tuwim i Wierzyński. W tym towarzystwie poznałam będącą przelotnie w Warszawie humorystkę rosyjską Teffi”.

Emigrantka doskonale знаła i ceniła polską literaturę, czego świadectwo odnajdujemy w felietonie *Młodzi* (1927), w którym z dużą erudycją pisała o interesujących faktach z życia i twórczości powieściopisarzy: Zofii Nałkowskiej, Władysława Reymonta, Stefana Żeromskiego, Kazimierza Przerwy-Tetmajera, Stanisława Przybyszewskiego. Autorka przypominała nowele polskiego prozaika, dramatopisarza i publicysty Ferdynanda Goetela, który odwołując się do własnych doświadczeń, opisywał losy jeńców wojennych w Taszkencie. Mianem pisarza europejskiego formatu Teffi określiła młodego beletrystę Juliusza Kadembrowskiego. Ceniła poezję Emila Zegadłowicza, Antoniego Słonimskiego, Jana Lechonia oraz Kazimierza Iłakowiczówny. Temat ten powraca trzynastcie lat później w felietonie *O polskiej literaturze* (1940). W gronie najbardziej cenionych przez nią polskich twórców, wymieniała: Leopolda Staffa, Kazimierza Wierzyńskiego oraz polskie powieściopisarki: Marię Dąbrowską, Polę Gojawiczyńską, Marię Kuncewiczową, Ewę Szelburg-Zarembinę.

W obydwu felietonach nie zabrakło wątków translatorских. W pierwszym z nich Teffi przypominała popularność Przybyszewskiego w przedrewolucyjnej Rosji, pomimo słabych

tłumaczeń jego utworów na język rosyjski. Teffi podjęła śmiałą próbę przybliżenia rosyjskiemu czytelnikowi poezji Iłakowiczówny – jednej z najwybitniejszych postaci życia literackiego Warszawy w dwudziestoleciu międzywojennym. W felietonie z 1927 r. we własnym przekładzie zaprezentowała wiersz *Niańka króla Heroda* z tomiku *Rymy dziecięce* oraz fragment XII ostatniej części poematu *Opowieści o moskiewskim męczeństwie*. Zaś w felietonie z 1940 r. opublikowała tłumaczenia dwóch wierszy: *Święta Magdalena* oraz *Legenda o świętej Krystynie*. To szczególne zainteresowanie twórczością Iłakowiczówny, jak się wydaje, nie było przypadkowe. Prawdopodobnie Teffi miała okazję poznać poetkę osobiście. W latach 1926–1935 Iłakowiczówna była osobistą sekretarką Józefa Piłsudskiego. Jako współpracownik MSZ mogła w Warszawie spotkać zarówno samą Teffi, jak i jej córkę – Walerię. Zaś w poezji Iłakowiczówny Teffi ceniła estetykę, obrazowość i stylistykę. Bliskie były jej zainteresowania religijne, będące rezultatem wewnętrznych poszukiwań „swojego” Boga, wyrastające z chęci podejmowania rozważań egzystencjalnych. Styl poetycki Teffi również cechowała maksymalna lakoniczność wypowiedzi i ograniczone środki poetyckie: niewyszukane słownictwo, utarte środki językowe. Obydwie poetki lubiły niezbyt wyszukane rymy dokładne, zabawę asonansami, ekspresję. Z takim samym upodobaniem stawiały wykrzykniki, wielokropki, myślniki.

Polskie motywy możemy odnaleźć w utworach literackich Teffi. Poetka chętnie odwoływała się do polskiej poezji romantycznej. Satyryczny wiersz opublikowany w 1905 r., nawiązujący do aktualnych wydarzeń rewolucyjnych w Rosji, stanowi w istocie parafrazę znanej ballady Adama Mickiewicza *Czaty* (*Ballada ukraińska*) z 1829 r. Ślady twórczości polskiego romantyka możemy odnaleźć również w *Powieści awanturniczej*. Opisując sytuację Cerkwi i religii w Rosji, Teffi wykorzystała motyw duszy zmarłych dzieci z dramatu romantycznego *Dziady*. Natomiast w wierszu włączonym do tomiku poetyckiego *Passiflora* pojawia się starzec Wernyhora. Legendarny wieszcz kozacki, utrwalony w jednym z polskich mitów narodowych jako postać przepowiadająca losy Rzeczypospolitej, ożywia wyobraźnię poetycką Teffi w kontekście wydarzeń I wojny światowej, największego konfliktu zbrojnego w Europie od czasów wojen napoleońskich.

Prof. dr hab. Iwona Anna Ndiaye
Instytut Literaturoznawstwa
Wydział Humanistyczny UWM w Olsztynie

MARIA BENTKOWSKA

Majowa wystawa prac Janusza Bieńkowskiego w Galerii SA UWM w Bibliotece Uniwersyteckiej

W dniu 5 maja 2022 roku o godz. 17.00, w Galerii Stowarzyszenia Absolwentów UWM w Bibliotece Uniwersyteckiej zaprezentowano wystawę rysunków tuszem pana mgra Janusza Bieńkowskiego, wieloletniego pracownika UWM, a także członka i zarazem wiceprzewodniczącego Grupy Artystycznej Rezerwy Twórczej A*R*T, skupiającej byłych i obecnych pracowników UWM. Pasją Janusza

Bieńkowskiego jest rysunek, szczególnie tuszem, interesuje się też grafiką. Zajmują go tematy pejzażu krajobrazowego i architektonicznego. Pan Janusz jest również znany w środowisku artystycznym Olsztyna ze swojej twórczości poetyckiej, a także muzycznej. Często prezentuje swoją poezję śpiewaną, akompaniując sobie na gitarze podczas koncertów w środowisku akademickim, w Olszty-

nie i innych miastach, takich jak Reszel, Bałdy czy Barczewo. Wydał kilka tomików wierszy m.in. *Szepty duszy*. Uczestniczy w plenerach artystycznych. Interesuje się też historią Warmii i Mazur.

Na wystawie w Bibliotece Uniwersyteckiej artysta przedstawił 18 pejzaży monochromatycznych wykonanych tuszem, o wymiarach 100 cm x 70 cm. Czarno-biała kolorystyka prezentowanych prac kontrastuje zdecydowanie z radosnym, wielobarwnym majowym nastrojem.

Narysowany obraz jest najwcześniejszym znanym nam zapisem wymiany myśli z innymi (rysunki naskalne). Rysunek zachowuje swoje wyjątkowe miejsce jako środek osobistej ekspresji. Spośród różnych technik tej dziedziny sztuki, technika rysunku tuszem jest szczególnie trudna, ale znana artystom od stuleci, zwłaszcza w Japonii czy w Chinach. Prace pana Janusza to niezwykle intrygujące obrazy tworzące spójną całość. Ich ton, czyli

światłocien, przestrzeń, a więc i perspektywę, kształt, formę, strukturę i kompozycję, autor przedstawił jedynie przy pomocy umiejętnie kładzionych, na białym papierze znaków, a właściwie kresek o różnych grubościach, kierunkach, gęstości położenia i różnym tonalnym nasyceniu czernią. Artysta jest niezwykle precyzyjny w operowaniu plamą i kreską. Uzyskuje obrazy przestrzenne, urozmaicone, o swoistej interpretacji przyrody i subiektywnym nastroju. Przedstawia krajobrazy z okolic Olsztyna, m.in. znad Jeziora Długiego, Jeziora Wulpińskiego, a także lasy i pola. Czuje się w tych pracach rękę mistrza. Za tę prezentację dr Bolesław Pilarek, prezes Stowarzyszenia Absolwentów

UWM, wręczył autorowi pisemne gratulacje i podziękowania, do których dołączyli się również przybyli goście.

Maria Bentkowska

